

s hogy a többi polgárokkal együtt osztozzanak a jogokban és kötelességekben. Ezeknek a jogoknak egyike, hogy ápolják nemzetiségüket, tehát irodalmi tevékenységüket is.

Ez azonban nem ad nekük jogot arra, hogy „szerb” vagy „horvát”, sőt akár „bosznia-hercegovinai” íróknak nevezzük őket, mint ahogy nyilván nem is kívánnak élni ezzel a joggal. Ők magyar vagy olasz írók, és ezek is maradnak mindaddig, amíg anyanyelvükön írnak. Noha jugoszláv polgárok, nehéz volna jugoszláv íróknak nevezni őket.

Egy olyan antológiába, amelyet az írók politikai-földrajzi hovatartozása alapján állítanánk össze, őket is feltétlenül be kellene sorolni. De mindaddig, amíg az antológiáknál nyelvi és nemzeti kritériumot érvényesítünk, senkinek sem tehetünk szemrehányást, ha kihagyja őket.

Sem ez a gondolatmenet, sem pedig a következtetések, melyekhez vezetett, nem okvetlenül pontosak és nyilvános vitát kívánnak. Talán jó lett volna, ha ezt a vitát kezdettől fogva írók, s nem intézmények folytatják. De mindenestetre úgy gondolom, hogy erről a kérdésről csakis okszerűen, rossz vér, vádaskodás és epe nélkül kell és szabad írni.

ÁCS KÁROLY fordítása

NYÍLT LEVÉL ANTUN ŠOLJANHOZ

Kedves Šoljan,

nagyon örülök, hogy épp Ön tett fel egyet azok közül a fejtűk felett lebegő kérdések közül, méghozzá józanul, világosan, kertelés nélkül, amelyekről, talán mert hozzá tartozott a politikai jólneveltséghez, már húsz éve mélyen hallgatunk, esetleg bólogatva szajkózzuk azt a verziót, amelyet, ki tudja, miért, hivatalosnak vélünk, különben pedig mindannyiunknak megvan a jól bejárodott véleményünk róla — mondom, örülök, hogy épp Ön tette fel a kérdést, amelyről majd az alábbiakban szólok, mert azt remélem, hogy még ebben a politikailag felhangolt és túlérzékeny világban is józanul, megértéssel és hátsó számitgatások nélkül tekintenek majd egy olyan dialógusra, amely közöttünk, két olyan ember között folyhat, akik oly sok mindenben rokon nézetet vallanak.

Elmondta dilemmáit: mit értsünk jugoszláv irodalmon? Vajon a kisebbségi irodalmak is hozzá tartoznak-e? Kétsége nagyjából arra indította, hogy — kissé tanácstalanul ugyan — nemmel válaszoljon. Hiszen a nyelv nem olyan értelemben anyaga az irodalomnak, mint a festék a festészetnek. A nyelv nemcsak járulékos, hanem lényegi meghatározója az irodalomnak. A nyelv nemcsak egyszerű fordítási operációnak alávethető kommunikációs eszköz, hanem meghatározott kultúrát, hagyományt, észjárást, történelmet, világképet rejt magában. Sorolhatnánk végtelenségig mindazt, amit jó könyvtárakban megtalálhatunk, végül is ez az igazság: jugoszláv nyelv nincs, tehát közvetlenül jugoszláv irodalom sincs. Vannak nemzeti irodalmak, s legfeljebb azokat, amelyek valamely kritérium szerint közös vonást mutatnak, a jugo-

szláv gyűjtőnévvel illelhetjük. Mármost az a kérdés: van-e közös vonás és alaknak-e megalapozható kritériumok?

Önként adódik a lapos felelet: mindaz, amit az ország határain belül alkotnak, bármilyen nyelven íródják is, jugoszlávnak tekinthető. A politikai indíték talán ez: senkit se sértsünk hazafiúi érzelmeiben. De mivel jól tudjuk, hogy az irodalom csakugyan nem tűri az efféle államjogi törvényeket, ezt az íratlanul is hivatalossá kanonizált elvet mindannyian hallgatólagos kétellyel fogadjuk. Sőt alkalmasint el is vetjük. Tehát mely irodalmakat tekintsük jugoszlávnak? Vajon azoknak a nemzeteknek az irodalmát-e, amelyek, hogy úgy mondjuk, államalkotók az országban? Vannak-e ilyenek s vannak-e mások, amelyek nem államalkotók? S ha igen, mi annak a kritériuma, hogy valamelyik államalkotó vagy sem? Talán az, hogy az országon belül köztársasága, azon belül szerves nemzeti kultúrája, tehát irodalma is van? De vajon ilyenképpen nem tér-e be az ablakon át ugyanaz az államjogi kategória, amelyet az imént az ajtón kitessékeltünk? Vagy ez mégiscsak más eset, s okkal hivatkozhatunk rá? Talán azért — hiszen ez történelmi s földrajzi tény —, mert Jugoszlávia a délszláv népek évszázados egyesülési törekvéseként jött létre, s ennél fogva világos, hogy a délszláv népek jugoszlávok? Természetesen nem olyképpen, hogy némely délszláv népek „jobban” egyesülnek, némelyek kevésbé, hanem egyenrangúan. **Ilyen** értelemben talán mégis megfontolandó, hogy az államjogi kategória érvényes az irodalom hovatartozásának meghatározására is. Annál inkább, mert hiszen amikor a kisebbségi, mondjuk jugoszláviai magyar irodalmat a nyelv miatt kívánjuk kizárni a jugoszláv irodalom fogalmából, ha nem is mondjuk ki, hogy hova tartozik, lényegében államjogi kategóriával is kizártuk: az egyetemes magyar irodalom természetesen a magyarországihoz tartozik.

Ne vegye, kedves Šoljan, ezeket a sorokat teljességgel balga spekulációnak, készséggel belátom, hogy kissé laposak, de ebben, ne kerteteljek, részben Ön is hibás. Ön ugyanis azt írta, hogy egy magyar vagy olasz író nem tekinthetünk horvát vagy szerb írónak, következésképpen: noha jugoszláv honpolgárok, nem mondhatjuk őket jugoszláv írónak. Ez az érvelés azt rejti, hogy a horvát író magától értetődően jugoszláv is. De hadd kockáztassam meg a kérdést, remélve, hogy nem botránkozik meg rajta: miért gondolja, hogy a horvát költő igen, a magyar viszont eleve nem jugoszláv? Valahol mégiscsak meg kell lennem feltevésének gyökerét. Elhíheti, helyzetemnél fogva nemegyszer kényszerültem magam is tanakodni mindezen, mégsem mondhatom, hogy megtaláltam a kulcsot, amely minden zárba illik. Éppen ezért, amennyire tőlem telik, igyekszem végére járni minden gondolatnak, amely ezzel a témával kapcsolatban felbukkan. S nem habozok követni egy olyan gondolatmenetet sem, amely rejtett formában talán mégiscsak államjogi kritériumhoz igazodik. És így végül mégiscsak ide lyukadok ki: történelmi tény ugyan, hogy Jugoszlávia a délszláv népek évszázados egyesülési törekvéseként jött létre, de történelmi tapasztalatokon okulva **újabb** történelmi tény született, amelyet az alkotmány nagyjából ekként fogalmaz meg: Jugoszlávia népek és nemzetek nyílt és szabad közössége, s ez talán azt jelenti, hogy már nemcsak egyszerű egyesülésről, hanem szövetségről van szó — nyilván érzi a különbséget —, azt jelenti, hogy bármely nép vagy nemzet csatlakozhat e közösséghez,

s ezáltal jugoszláv lesz, nemkülönben a jugoszláv már nem jelent egyszerűen csak délszlávot, hanem annál többet. Immár nem egyszerűen államról vagy államhatárba foglaltakról, hanem **közösségről** van szó. Megvallom: a nemzetiségek számára más megoldást nem is találok elfogadhatónak. S azt hiszem, Ön sem a nemzetek számára.

Engem azonban az államjogi okfejtés így, pörén mégsem elégit ki az irodalom hovatarozásának megítélésékor. A vakbuzgó patriotizmus különben sem nyugtat meg. Vagy találunk olyan kritériumot, amely az irodalom természetével számolva is elbír szigorú okfejtést, vagy pedig emeljük fel tehetetlenül a kezünket. Vagyis: a nemzeteknek és nemzetiségeknek a jugoszláv nyílt közösségben elfoglalt **helyükből**, nem pedig egyes hozzájuk tartozó embereknek **privát** honpolgári mivoltából, adódik-e a jugoszláv jelzőnek olyan felfogása, amely minden csatlakozott nemzetet és nemzetiséget integrálisan, tehát nemzeti kultúrájának egészével is befogadni képes. Én nem vagyok kínai, portugál vagy norvég, aki persze lehet jugoszláv állampolgár, s írhat irodalmi műveket, anélkül hogy nemzete élne ebben a közösségben. Én nemcsak egyszerűen állampolgár vagyok, hanem nemzetem él ebben a közösségben, s ennek a körülménynek történelmileg-földrajzilag is meghatározott államberendezési következményei vannak egy autonóm tartomány formájában, mint ahogy valamelyest annak is történelmi-földrajzi határai és előfeltételei vannak, hogy ebbe a nyílt és szabad közösségbe ki és hogyan léphet be. Húsz éve, kedves Šoljan, azt hangoztatjuk, hogy a nemzeti kisebbségek a népfelszabadító harcokban való fegyveres részvételükkel a jugoszláv közösséghez tartozásukat nyilvánították ki, részei tehát annak a történelmi aktusnak, amelynek során a jugoszláv közösség a korábbi státusával ellentétben **szövetséggként**, vagyis a népek és nemzetek mai nyílt közösségeként megalapozódott. Ezt az eltökélttségüket kétségbevonhatatlanul megerősítették a forradalmi háborút követő években is, amikor függetlenségünk és integritásunk védelme ismét olyigen időszerű kérdés volt. Teoretikusan gondolkodva az előbbi azt jelenti, hogy nemcsak a nemzeteknek, hanem a nemzetek részeinek is önrendelkezési jogot ismertünk el. Mármost egyrészt az a kérdés, valóban elismerjük-e ezt a jogot, másrészt hajlandók vagyunk-e önrendelkezési aktusnak elismerni a fegyveres harcot.

És a fentiek sokkal fontosabbak, mint első pillanatban gondolná az ember. Ugyanis ha egy nemzetnek nem az egésze, hanem csak egy része csatlakozik, akkor az nemcsak regionális történetét és kultúráját hozza magával, hanem teljes nemzeti történetét és kultúráját, hiszen annak jóváhagyás nélkül is maradéktalan birtokosa és további integrális művelője. Tarthatatlan, hogy a jugoszláviai magyarokról egyszerűen mint etnikai csoportról beszéljenek, amelynek legfeljebb részleges vagy regionális kultúrája van. A magyarok nem etnikai csoport, ellenkezőleg, rég túlestek már a nemzetté formálódáson, és semmiképpen sem lehet degradálni őket. A kultúrával nem úgy vagyunk, mint a kenyérral, hogy leszelhetünk magunknak egy karéjt, vagy ha magunkkal hozzuk az egész kenyeret, akkor majd nem marad annak, akitől elhoztuk. A kultúrát egy nemzet csakúgy, mint a nemzet részei, egészében viseli magában. Tehát: vajon felfogható-e a jugoszláv jelző olyképpen, hogy a magyar kultúra következőleg az irodalom egészére is vonatkozzon, tekintettel arra, hogy történelmi tény: a magyar nemzet egy része föld-

rajzi-történelmi adottságaival csatlakozott a nyílt és szabad jugoszláv közösséghez, s természetszerűleg csak úgy csatlakozhat, hogy nemzeti meghatározóit — nyelvét, történelmét, kultúráját, irodalmát — integrálisan magával hozza. Hiszen nemcsak a nemzetnek, hanem a nemzet részének is vannak önrendelkezési jogai. Úgy vélem, hogy mindez lehetséges, sőt másként nem is fogható fel. Ezért felesleges a politikai aggodalom, hogy vajon Jugoszlávia sajátjának tekintheti-e egy nemzetnek az integrális kultúráját, amelynek egyébként külön nemzeti állama van. A magyar kultúrát öt államban művelik a nemzet kompakt részei, még hozzá olyképpen, hogy a nemzet egyharmada (mintegy 5 millió) nem él nemzeti államában. A magyar kultúra csakugyan él Jugoszláviában, ezt nem kell Önnek bizonygatnom, s oly mértékben fog kifejezésre jutni ebben a közösségben, amilyen mértékben egyrészt e nemzetiségnek alkotó erői affirmálni képesek lesznek, másrészt amilyen mértékben a közösség, amelybe belépett, az affirmálódást lehetővé teszi. Ez azonban vonatkozik a közösség minden más népére és nemzetére is. De menjünk el a végsőkhöz: még ha Ön vagy bárki arra az egyelőre nagyon is ködös távlatra hivatkoznak is, amikor majd az országos társadalmi közösségek már nem zárkoznak országhatáraikkal együtt mereven önkereteikbe, hanem valóban nyíltak lesznek, mondjuk, egy európai közösségen belül, úgyhogy a kultúra csakugyan szabad kölcsönhatásai netalán közelebb hozzák egymáshoz, mondjuk, az olasz meg a szlovén irodalmat, mint esetleg a macedónt és a horvátot, s kiderülne, hogy a magyar meg a lengyel irodalom kerülne egymás vonzásába, akkor is a leghatározottabban ellenszegülnék a törekvésnek, hogy egy ködös légvár-távlat nevében a mai közösségek — esetünkben a jugoszláv közösség — bármely nemzetét diszkrimináció érje. A holnapba csak addig szóljunk bele, ameddig a kezünk elér; a többit bízzuk az utánunk jövő nemzedékekre. Mindent összegezve: igaz van, nem vitás, hogy magyar író vagyok, s hogy szellemi őszám Ady, Önnek pedig, kedves Šoljan, Marul, de ha szigorúan gondolkodom, akkor Ady nem idegen a jugoszláv irodalomban. Nem titkolom, hogy ez számomra is meghökkenítő állítás, de legalább látjuk, hányadán állunk, ha hétköznapjaink politikai frázisnak hitt elvei egyszer csak életre kelnek.

Kedves Šoljan, higgye el, észjárásom korántsem olyan erőltetett, mint amilyennek első pillantásra tűnik. Ha ugyanis a jugoszláviai albán irodalomra hivatkozom, amelynek státusa ugyanolyan, mint a magyaré, jóval meggyőzőbb leszek. Az albán nemzetnek majd hogynem a fele a jugoszláv közösségben él, s előfordulhat, hogy alkotási potenciálja meghaladja azt, amit nemzeti államában produkálnak. Vajon mit szólhatunk ilyen esetben: az albán irodalom súlypontja a jugoszláv közösségben, vagy azon kívül volna? Tehát, ha úgy tetszik: előfordulhat, hogy a jugoszláviai albán irodalom minden tekintetben kisebbségből „többségivé” váljék.

Úgy vélem tehát, s talán egyetért velem, hogy azok a nemzetek, amelyeknek csak részei csatlakoztak a jugoszláv közösséghez, dialektikus helyzetben vannak, s ügyük megítélésükor nem sokra megyünk vagy-vagy-okkal. Teljes egészében méltányolnunk kell bizonyos kettősségüket. Az ilyesmi különben nem ismeretlen a világon. Mi például sokat beszélünk arról, hogy hazánkban gyakran felüti fejét a nacionalizmus, mégsem tanulmányozzuk kellőképpen elméletileg is a nacionalizmus ter-

mészetét s formáit. Nem tudjuk például, hogy csak a kelet-európai nacionalizmus hirdetett egyértelmű kizárólagosságot, a nyugati viszont kezdettől fogva méltányolta a kettősséget is. A keletiek el sem képzelhették, hogy valaki magyar legyen és amellett még valami más, vagy szerb legyen, de egyúttal más is; viszont a franciák a legélesebb nacionalizmus korában is természetesnek tekintették, hogy valaki francia létére a legöntudatosabb svájci vagy belga legyen, és szükség esetén a leghatározottabban szembeforduljon ennek a státusának védelmében akár saját nemzetével is, noha Svájcban vagy Belgiumon belül a legélesebb torzsalkodás is folyhatott azokkal a nemzetekkel, amelyekkel egységre, szövetségre lépett, s amelyek szintén csak egy részét képezték egy más nemzetnek. Kelet-Európában elképzelhetetlen volt, hogy megalakuljon egy Svájc, noha Kelet-Európa a vegyesen, diaszpórákban élő nemzetek konglomerátuma. Persze a mi világunk már rég nem olyan terhelt nacionalizmussal, mint korábban volt, de lám, a kettősség elvét még mindig nehezen emészti meg.

Közben persze nem teszünk különbséget a zárt nemzeti és a nyílt szövetségi közösségek között sem. Azt mondjuk például, hogy Pahort, noha Olaszországban él, semmiképpen sem tekinthetjük olasz, hanem épp szlovén írónak — ez különben igaz —, s ezzel az analógiával utalunk arra, hogy a Jugoszláviában élő magyar írókat sem tekinthetjük jugoszláv, hanem magyar írónak, s közben még jóhiszeműen sajnálkozunk is rajta, milyen tragikus ez a sors. Egyrészt azonban ez a felfogás is azt feltételezi, hogy a szlován író magától értetődően jugoszláv is, másrészt viszont az analógia helyesen így hangozhat: noha Szerbiában élek — méghozzá egy autonóm tartományában —, senki sem tekinthet szerb írónak, hanem magyarnak. Ezzel azonban nem derül ki, vajon engem vagy Pahort bárki is jugoszláv írónak tekinthet-e.

Persze Ön most azt mondhatná, hogy nincs svájci meg belga irodalom, hanem csak francia, német, olasz. Én azonban úgy vélem, hogy skandináv is van. Ha azonban Ön az előbbi szegezi ellenem, akkor következetesnek s félreérthetetlennek kell lennie: nincs jugoszláv irodalom, s az, amit az egyetemeken előadnak, merő agyalmány. Ez persze annyiban igaz, hogy nincs jugoszláv nyelv, viszont a nyelv az irodalomnak lényegi meghatározója. De ugyanilyen értelemben: ha csak nemzeti kultúrák vannak, jugoszláv festészetről vagy építészetről sem beszélhetünk, mert hiszen nyilvánvalóan a nemzeti kultúra részét képezik, noha a festészet „nyelve” nemzetközi. Vagyis az irodalmat nem szegezhetjük szembe a festészettel csak azért, mert nyelve nem „nemzetközi”. Mindazonáltal úgy vélem, ha nemzetek és nemzetiségek olyan szoros közösségben élnek, mint nálunk, kultúrájuk alaposan áthatja egymást, s mégis vannak közös jugoszláv vonásaik. Következik ez bizonyos közös szellemi s anyagi alapból is. A nyelv az irodalom lényegi meghatározója ugyan, de nem egyedüli lényegi meghatározó. Természetesen a közös jugoszláv vonások nem a nemzeti kultúrákon kívül vagy azok felett, nem is csupán néhány kiválasztott nemzet kultúrájában, hanem valamennyiében megmutatkoznak. S amennyiben az irodalom is a nemzeti kultúra része, ha megfoghatatlanul is, kiütköznek rajta a jugoszláv közös vonások. Talán ilyen értelemben foghatjuk fel a jugoszláv szót. Hiszen a történelmével egyesült közösség — írónak szavával szólal meg. Ahogyan közösen változik világképünk és gondolkodásmo-

dunk, változnak szavaink is. E közösség történelme benne foglaltatik majd a szavakban, amelyeket ez a közösség használ: amelyekkel kifejezi magát. S a szavakat több nyelven használja, méghozzá több nemzet. Észrevette-e, hogy ez parafrázis az Ön szavaira?

Természetesen tudom, sokaknak a fejében felbukkan majd a gondolat: lám, oda jutottunk, hogy most hetvenhét nemzetecske rohamozik, s magának követeli a jugoszlávságot, de hát ugyan mi marad akkor nekünk belőle, akik az elsők voltunk? Úgy gondolom azonban, hogy a jugoszlávság sem olyan dolog, amelyből kevesebb jut, sőt el is fogyhat, hogyha mindannyian részesülünk belőle. Ellenkezőleg, minél többen részesülnek belőle, annál többen alkotják, művelik is, és mindannyian gazdagabbak leszünk. Ezért ez nem kéri senki jóváhagyását. Ilyen értelemben magam sem várom el, hogy munkásságomat amellett, hogy félreérthetetlenül magyar irodalom, mindenki ismerje el jugoszláv irodalomnak is. Ez a munkásság az, ami, tekintet nélkül arra, ki minek nyilvánítja. Ön tudja, semmi sincs távolabb tőlem, mint hogy pápább legyek a pápánál; arra sem adtam sokat, hogy tizenöt éven át udvariasan jugoszláv írónak tekintettek, arra sem adok, ha ezután bárki netalán másnak tekintene. Mi több, az is hidegen hagy, ha valaki megtagadja tőlem, hogy magyar író vagyok. Hadd mondjam el, hogy erről épp napjainkban egy budapesti folyóiratban is megjelent egy írás. A magyar költészet legújabb antológiájából ugyanis kihagyták a jugoszláviai magyar költőket — hiszen tudja, nem írok verset, úgyhogy személyesen nem vagyok érintve —, s miközben a cikkíró elmondja, hogy ez bizony minősíthetetlen eljárás, felfigyelve a hazánkban folyó vitára és arra a nézetre, amely szerint az itteni magyar költők jugoszláv költők, némi malíciával felteszi a paradox kérdést: nem kellene-e jugoszláv költőként alkalmasint a jugoszláv költészet antológiájában bemutatni a magyar közönségnek a jugoszláviai magyar költőket is? Amint látja, Kelet-Európában csakugyan nincs fülük az embereknek a kettősségekhez. Ugyanazon az emlőn nevelkedtünk még nacionalizmusunkban is, és örökségként visszatér a tisztázatlan nézet immár nacionalizmustól mentesen is. Az senkinek sem jutott eszébe, hogy a jugoszláviai magyar írónak a magyar antológiában jugoszláv jelzővel, a jugoszlávban magyar jelzővel ott a helye. Persze csak akkor, ha műve felér a többiével.

Így hát remélem, kedves Šoljan, megérti, hogy az olasz nyelven kiadott jugoszláv antológia körüli furcsa hadakozás hidegen hagy; levelem nem azért írom. Elvben egyetérték azzal, hogy egy antológiában nem kell okvetlenül szerepeltetni az összes jugoszláv népek költészetét, ha a válogatónak az a véleménye, hogy egyik-másik nép irodalmában nincs olyan rangos író, aki megállná a helyét a többi mellett. Azt hiszem, csakugyan elég volt abból, hogy udvariaskodva folyton mindenkit képviseltessünk; azt hiszem, nem akad jugoszláviai magyar író, aki csupán azért hajlandó lett volna szerepelni, hogy az itteni magyar költészetet képviselje, tudván, hogy a szerkesztő nem művészetének kvalitásai miatt sorolja be a kötetbe. Csak persze sohasem tudni, kit miért hagynak ki, vagy sorolnak be. Mihalicáról több éves barátságunk alapján jól tudom, hogy nemcsak szavakban és kinyilatkozásokban, hanem valóban élénken érdeklődik és a lehetőségekhez képest figyelemmel is kíséri a nemzetiségi irodalmakat, s ugyanezt állíthatom egy-két emberről azok közül is, akik ma egyebek mellett a nemzetiségi költé-

szetek kihagyása miatt is támadják Mihaliót. Nem először történik meg, hogy a nemzetiségek hátán keresztül folynak leszámolások, aminek végül is maguk a nemzetiségek látják kárát: a ködösítés még sohasem használt. Viszont meggyőződésem, hogy a nemzetiségek is képesek számot vetni ügyeikről, s kissé sztoikusán bár, de jól tudják — ebben egyet fog érteni velem —, hogy művük értéke nem növekedik, ha jól adminisztrálják őket, de nem is csökken, ha az adminisztrálás elmarad.

Szívélyesen üdvözi,

MAJOR NÁNDOR

A VITA VÉGÉN — VAGY ELEJÉN?

SAFFER PÁL

1966. december 19-én Szarajevóban ülést tartott a Jugoszláv Írószövetség vezetősége, az úgynevezett koordinációs bizottság. Az összejevetel napirendjén szerepelt többek között az „antológia vita”, amely egy olasz nyelvű jugoszláv költészeti antológia megjelenése kapcsán robbant ki, illetve akkor, amikor ugyanez a koordinációs bizottság nyilvánosan megróttá az antológia szerkesztőit, mert válogatásukba a Crna Gora-i költőktől és a nemzetiségek költőitől egyetlen verset sem vettek be.

A vita elindult, majd kiszélesedett és el is mérgesedett, úgyhogy a koordinációs bizottság jobbnak látta az egész ügyet levenni valahogy a napirendről, ami ezek után, érthetően, nem volt könnyű dolog. Megoldották azonban egy eléggé rövid, mértéktartó, keveset magyarázó és mindezek folytán okos közleménnyel, amely témájánál fogva, de még inkább a benne közölt javaslat által jelentős lehet.

A közlemény szerint az előző, vitát kiváltó, dokumentumával a koordinációs bizottság mindenekelőtt egy mulasztásra akarta felhívni a figyelmet: arra, hogy húsz esztendőn át az ország irodalmi közvéleménye csak deklaratív törődött a nemzetiségek irodalmával és hogy ezen változtatni kell.

Természetesen a dolog közel sem ilyen angyalian egyszerű. Ezt bizonyítja a nyilvános vita, amelyet az első közlemény váltott ki és amely nem mindenben egyezik a második közleményben kinyilatkoztatott szándékkal, és ezt bizonyítja a vajdasági írók tiltakozása, akik, röviden és velősen, azt mondták, hogy nem szeretik, ha őket emlegetik, amikor tulajdonképpen egészen másról beszélnek.

Ebből az következik, hogy ez a második közlemény — bár első pillantásra úgy tűnik — nem csupán a túláradó jóindulat és forradalmi hév eredménye, és ezért, ha meg is kell becsülni, nem kell túlbecsülni.

Túlbecsülni nem kell már azért sem, mert a határozat, illetve az azt kifejező közlemény maga is csak egy deklaratív aktus, egy vélemény, amely senkit nem kötelez akcióra, tehát első közvetlen hatása is legfeljebb csak annyi lehet, hogy a nemzetiségek irodalmának, illetve